

англійській мові з метою встановлення спільних та відмінних семантичних компонентів зазначених полів.

Використана література:

1. The Oxford English Dictionary: (On Historical Principles). V. 1–12. – Oxford, 1933.
2. Бурбан О.Ф. Сукупність та функції національно-культурного компонента лексичного значення реалій // Мовознавство. – К., 1986. – № 4. – С. 56-57.
3. Воркачев С.Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании // Филологические науки. – М., 2001. – №1. – С. 42-72.
4. Голубовская И.А. Этнические особенности языковых картин мира / Киевск. нац. ун-т им. Тараса Шевченко. – К.: ВПЦ “Київськ. університет”, 2002. – 294 с.
5. Голубовська І.О. Метафорико-символічні іпостасі зоонімів у рамках фрагмента мовної картини світу “царство тварин” // Мовознавство. – 2003. – №6. – С.61-68.
6. Караулов Ю.Н. Структура лексико-семантического поля // Научн. Доклады высшей школы. Филологические науки. – М., 1972. – № 1. – С. 57-68.
7. Кузнецова Э.В. Лексикология русского языка: Учеб. Пособие для ун-тов. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Высш. шк., 1989. – 216 с.
8. Лисицька О.П. Концепти “добро” та “зло” в російській мовній картині світу: Автореф. дис. ... канд. філол. наук, 2001. – 17 с.
9. Попова З.Д. Семантическая общность национальных языковых систем / Науч. ред. З.Д. Попова. – Воронеж: Изд-во ун-та, 1986. – 184 с.
10. Трессидер Дж. Словарь символов / Пер. с англ. С.Палько. – М.: Фаир-Пресс, 2001. – 448 с.
11. Энциклопедия символов, знаков, эмблем (Сост. В. Андреева и др.) – М.: Локид, 1999. – 576 с.

Приходько А.М. Київський міжнародний університет

КОНЦЕПТОСФЕРА ЯК СИСТЕМНО УПОРЯДКОВАНА СУКУПНІСТЬ КОНЦЕПТІВ

Не дивлячись на так званій “концептуальний бум” [17; 15] сьогодення, що спричинив численні й часом суперечливі витлумачення феномену “концепт”, ми залишаємося на традиційних позиціях і вважаємо його етно-соціо-психо-лінгвокультурною одиницею з чітко вираженою валоративною компонентою [12; 13]. Це цілком узгоджується з близькою нам по духу позицією В. І. Карасика [4, 73], який розуміє концепт як “багатовимірне ментальне утворення, в якому виділяються образно-перцептивна, понятійна та ціннісна сторони”.

Виходячи з цього, зауважимо, що концептуальний корпус мови не є гомогенним за своєю організацією, ступенем валоризації та інтеріоризації в лінгвокультурній свідомості. Не є він однорідним і з точки зору законів сполучуваності й шляхів комбінування концептів між собою, а тому певного наукового осмислення потребує проблема їх системного устрою, що задається процесами категоризації та концептуалізації дійсного та уявного світів.

Йдеться про нехаотичність, а точніше, про упорядкованість концептів та їх угруповань, що в свою чергу дозволило виробити щонайменше два погляди на цю проблему. Перший увійшов до наукового обігу під назвою “концептуальна сфера”, другий – “концептуальне поле”. Спробуємо розібратися в доцільності такої класифікації з урахуванням законів і принципів системології. Як відомо, система є сукупністю елементів, що знаходяться у відношеннях і зв'язках між собою та утворюють певну цілісність, яка включає в себе об'єкт-систему, систему однорідних об'єктів і множину об'єктів-систем [5, 297]. Інакше кажучи, невід'ємними атрибутами будь-якої матеріальної чи ідеальної

системи є множинність, зв'язок, цілісність і структурованість. Окрім цього, системи характеризуються такими інгерентними принципами, як логічність і мінливість, із яких випливають їх властивості: ієрархічність / лінійність, симетричність / асиметричність, стійкість / нестійкість, суперечливість / несуперечливість. Спеціалісти вважають, що концепти групуються в ряди, поєднані між собою ланцюгами, і що всередині цих рядів вони упорядковані за принципом протиставлення та бінарності [1, 20].

Наші спостереження показують, що концептосистеми організовані набагато складніше. Ця організація детермінується певним системологічним алгоритмом – ієрархічністю, що може бути порівняним з “принципом матрьошки”, де кожна складова повторює в основних своїх рисах функції, структуру і форму цілого. М. В. Нікітін пише, що “концептів у певному континуумі є стільки, скільки в ньому виділяється підрозділів, суттєвих для людської практики, і вони є настільки дискретними, наскільки суттєвою і обробленою в досвіді є дискретизація відповідної ділянки денотативної сфери” [8, 269].

Дискретне розуміння концептосфери і врахування точки зору О. М. Кагановської [3, 40] дозволяє говорити про такі вкладені один в одного величини, що є основними, але, мабуть, не кінцевими парцелями дискретизації концептосфери: *мега*концепт $\subset$ *макро*концепт $\subset$ *гіпер*концепт $\subset$ *мезо*концепт $\subset$ *ката*концепт.

*Мега*концептами слід визнати ті базові одиниці, які репрезентують загальнолюдські поняття. Як правило, вони належать до категоріальних величин (“субстанція“, “простір”, “час”, “причина”, “кількість”, “якість”, “людина” тощо) і можуть бути інтерпретовані як концепт-ідея, що складається із макроконцептів. Так, наприклад, мегаконцепт “людина” конститується *макроконцептами* ‘внутрішній світ’, ‘внутрішня людина’, ‘стан людини’, ‘жива істота’, ‘природа’ та ін. [9, 2004]. І мега-, і макроконцепти не мають, як правило, національної специфіки та спеціального імені в мові. Але зате вони чітко окреслені в науковій картині світу та є за своєю суттю високо абстрактними феноменами, що збирають під своїм “дахом” національно марковані одиниці низхідних рівнів абстракції. При цьому вони нерідко становлять собою відповідного роду розширення фізичних величин (пор.: “інтенціонал” і “екстенціонал” концепту [17, 17]).

Дещо ближче до фізичних величин стоять *гіперконцепти* – таксони низхідного рівня, в силу чого можна припустити наявність у них певної етнокультурної специфіки. Гіперконцепти є ментальними одиницями меншого об’єму, ніж загальнокультурні, але більшого, ніж власне концепти. Вони виступають родовими парцелями відносно видових *мезоконцептів* – таксонів іще більш наближених до світу homo loquens. Дрібними й далі неподільними (на певному етапі розвитку абстрагуючих можливостей розуму) слід, мабуть, визнати *катаконцепти*, що власне й є концептами у звичному для нас розумінні цього терміна, тобто тим дискретним ментальним утворенням, яке є базовою одиницею мисленнєвого коду людини, володіє відносно упорядкованою внутрішньою структурою, становить собою результат пізнавальної діяльності, несе комплексну, енциклопедичну інформацію про предмет чи явище, що воно відображає, про інтерпретацію цієї інформації суспільною свідомістю, а також про ставлення свідомості до цього предмета чи явища [16, 14]. Саме катаконцептів стосуються всі ті численні та нерідко суперечливі дефініції, які сьогодні розповсюджені в когнітивній лінгвістиці.

Катаконцепт слід визнати атомарною одиницею концептосфери, як це робить З.Д. Попова стосовно концептів взагалі [11, 56]. Разом із тим питання про подальшу (не)подільність концептів на ще більш дрібні складові є відкритим. Очевидно, при більш пильному погляді на системологічну природу цих одиниць концептосфери можливо вирізняти гіпо- та мікроконцепти праворуч на накресленій нами шкалі. Не виключено

також, що і ліворуч на ній можуть існувати більші концептуальні утворення (наприклад, гіпаконцепти). Зазначимо, що локалізація того чи іншого концепту в окресленій нами системі виявляється багато в чому спірною. Більш-менш несуперечливо місце одного концепту на ієрархічній драбині може бути визначено лише відносно місця іншого концепту, що перебуває з ним у родо-видових (гіперо-гіпонімічних) відношеннях.

У руслі системного підходу саме феномен множинності стає вирішальним при оперуванні поняттям *концептосфера* (КСф), під яким розуміється певна сукупність психоментальних уявлень етносу, що незримим ореолом оточує його мову [7, 281]. У цьому розумінні КСф можна розглядати як певний “концептуарій” (термін В. І. Карасика [4, 85]), тобто як своєрідне вмістилище типологічно різних концептів не тільки окремих лінгвокультурних спільнот, але й всієї цивілізації. Такий підхід до системної організації концептів дозволяє вважати КСф явищем гетерогенного порядку. Приблизно так витлумачують КСф З. Д. Попова і Я. І. Стернін, коли пишуть, що вона суть “упорядкована сукупність концептів, яка існує у вигляді уявлень, мисленневих картинок, схем, понять, фреймів, сценаріїв, гештальтів, що узагальнюють різноманітні ознаки зовнішнього світу” [11, 56].

Таке синергетичне розуміння організації концептів дозволяє вважати КСф явищем гетерогенного порядку, в якому вся палітра ментальних одиниць упорядковується у вигляді певних ділянок, що формуються за принципами структури і системи. У межах сучасного наукового знання можна говорити щонайменше про три види концептосистем – польову, дискурсивну та індивідуальну, про які ми писали раніше [12]. В рамках цієї роботи ми вважаємо за доцільне показати системність концептуального устрою на прикладі концептуальних полів (КП).

Питання про зв’язок, яке було задеклароване вище як ключове, досить вдало вирішує С. А. Кошарна у висунутій нею ідеї концептополя (КП) – “ментально і семіотично розробленій області етнокультурного простору, яка об’єднує концепти <...> як факти культури, а не мови” [6, 54]. Не можна не погодитися з С. А. Кошарною в тому, що КП виникають як своєрідний симбіоз граматико-лексичних і функціонально-понятійних полів, а тому повинні описуватися як деяке інтегроване ціле, суттєві ознаки якого формуються через взаємозв’язки частин. Проте, оскільки концепти не можуть упорядковуватися ні за архісемним принципом, ні за принципом лексико-семантичних груп, їхня системна організація не може бути осмислена в термінах ядерно-периферійного устрою – необхідного атрибута будь-якого поля.

Отже, тут можливі два шляхи: або відмовитися від терміна “поле” в екстраполяції на концептосистему, або розширити його розуміння таким чином, щоб виключити з його параметричної палітри ядерно-периферійну складову. Ми обираємо другу альтернативу та приймаємо польовий підхід до опису концептосистем з певною долею умовності, вважаючи, що прийнятною передумовою аналізу слід визнати цілісність, зв’язок і структурованість.

Концептополе в нашому розумінні становить собою певну множинність однорідних катаконцептів, об’єднаних єдиною логіко-смісловою лінією. При цьому назва концепту і назва КП можуть іноді збігатися. Однак, всупереч спільності номінації, окремі концепти та окремі КП, безумовно, розрізняються об’ємом і характером своїх складових. Так, ЧАС суто базовий концепт і системоутворюючий центр однойменного КП: як концепт він є стереоскопічним смисловим утворенням, в якому релевантними виявляються понятійний, образний і ціннісний аспекти; як КП ЧАС характеризується багаторівневою системною організацією.

Інтегруючим моментом КП є якісна конфігурація зв'язків між компонентами системи, яка визначає її суттєві параметри, в т.ч. й структурні. Опис структури КП включає характеристики реальних фізичних компонентів системи – форми, семантики, функції, які задають ієрархію зв'язків і утворюють концептуальні ряди.

Отже, концептополе є способом організації певних когнітивно-семантичних просторів, які формуються за рахунок логіко-тематичних угруповань (ката)концептів і сприяють конституюванню мовних картин світу. Іншими словами, між КП і мовною картиною світу існують прямі корелятивні відношення: остання, відбиваючи ідею “вторинного” існування світу, базується на наявності в концептосфері етносу окремих понятійно-смыслових ділянок – концептополів.

Цю думку можна проілюструвати на прикладі такого когнітивно-семантичного патерну, як концептополе “антропологічний стан”, системний устрій якого відрізняється значною кількістю парцел і чітким аксіологічним забарвленням. Одноименний макроконцепт конститується таксонами спадкових рівнів абстракції – гіперконцептами “психічний стан” і “фізичний стан”. Перше реалізується у триєдності афективного, вольового та інтелектуального, друге виходить на власне концепти без проміжних ланок. Власне концепти цього КП чітко диференціюються за аксіологічною ознакою “позитивність” (стенічність) – “негативність” (астенічність) [15, 96].

Гіперконцепт ПСИХІЧНИЙ СТАН є найбільш складно структурованим феноменом. До нього належать такі гіпоконцепти, як АФЕКТ, ВОЛЯ, ІНТЕЛЕКТ, що формуються катаконцептами, специфіка яких полягає у здатності людини реагувати на подразники зовнішнього світу та переносити їх у свій внутрішній світ (РАДІСТЬ, ЗАДОВОЛЕННЯ, СПОКІЙ, КОХАННЯ, ЗАХОПЛЕННЯ, ПРИСТРАСТЬ; ГНІВ, НЕСПОКІЙ, РОЗДРАТУВАННЯ, РОЗЧАРУВАННЯ, ДЕПРЕСІЯ, СТРАХ, НЕЗАДОВОЛЕННЯ, ОБРАЗА, НЕНАВИСТЬ, ОБУРЕННЯ). Гіпонім ВОЛЯ базується на ідеї мотиваційних і практичних реакцій людини, які об'єктивуються в мові як НАПОЛЕГЛИВІСТЬ, ЗАПАЛ, ГОТОВНІСТЬ, а також як ДІАДИ РІШУЧІСТЬ / НЕРІШУЧІСТЬ, ТЕРПІННЯ / НЕТЕРПІННЯ, ВПЕВНЕНІСТЬ / НЕВПЕВНЕНІСТЬ. Гіпоконцепт ІНТЕЛЕКТ відбиває ідею чуттєвого сприйняття світу та його раціонального освоєння психікою людини. Він конститується катаконцептами як із позитивним (УВАГА, ДОПИТЛИВІСТЬ, ІНТЕРЕС), так і з негативним (ПОТРЯСІННЯ, ЗНЯКОВІННЯ, НЕУВАЖНІСТЬ, БАЙДУЖІСТЬ) маркуванням.

Гіперконцепт ФІЗИЧНИЙ СТАН концептуалізується в мовній картині світу або як фізична норма, або як відхилення від неї. Він характеризується більш простою структурою, виходячи на позитив (БАДЬОРІСТЬ, ЗДОРОВ'Я, СОН) чи негатив (СП'ЯНІННЯ, ГОЛОД, СПРАГА, СПЕКА, ХОЛОД) без проміжних ланок. Корпус негативних (мікро)концептів пов'язаний, як правило, з фізіологічним дискомфортом людини. Якщо поставити питання про системний устрій фізичного стану, то не можна не помітити, що порівняно з психічним він упорядкований набагато простіше, оскільки місця для гіпоконцептів виявляються в ньому лакунарними.

Отже, концептополя, як і будь-яка інша система, об'єктивуються в мові через такі властивості, як ізо- та поліморфізм, ієрархічність та лінійність (підпорядкування, рядоположення, сполучення в різних розрядах). Суттєвою ознакою КП-систем є така властивість цілого, якою не володіє жодна з його частин – концептів спадкових рівнів абстракції. Але подібно до матеріального ідеальний світ (в нашому випадку – це світ концептів) характеризується як молекулярними, так і атомарними властивостями. Ні перші, ні другі не є кінцевим пунктом дискретизації концептосистем, а тому вони можуть підлягати подальшій таксономізації в тих межах, які допускає сучасний стан наукового знання.

Системний підхід до вивчення концептуальних цінностей дозволяє отримати достатньо переконливі відомості про когнітивні витoki не лише окремих лінгвоспецифічних ділянок, але й усього лінгвоментального надбаня людства. Доволі привабливі перспективи в цьому відношенні відкривають міжмовні зіставлення і крос-культурні дослідження – найбільш ефективний спосіб вивчення національно-культурної своєрідності життєвого світу людини.

Використана література:

1. Белова А.Д. Языковые картины мира в рамках когнитивно-дискурсивной парадигмы // Культура народов Причерноморья. – 2002. – № 29. – С. 17-23.
2. Голубовська І.О. Етнічні особливості мовних картин світу. – К.: Логос, 2004. – 284 с.
3. Кагановська О.М. Текстові концепти художньої прози. – К.: КНЛУ, 2002. – 292 с.
4. Карасик В.И. Этноспецифические концепты // Введение в когнитивную лингвистику. – Кемерово: Кузбассвузиздат, 2005. – С. 61-105.
5. Карпов В.А. Язык как система. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 304 с.
6. Кошарная С.А. Миф и язык: Опыт лингвокультурологической реконструкции русской мифологической картины мира. – Белгород: БелГУ, 2002. – 288 с.
7. Лихачев Д.С. Концептосфера русского языка // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста: Антология. – М.: Academia, 1997. – С. 280-287.
8. Никитин М.В. Основание когнитивной семантики. – СПб: Из-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2003. – 277 с.
9. Пименова М.В. Дух и душа: особенности концептуализации. – Кемерово: ИПК “Графика”, 2004. – 386 с.
10. Пименова М.В. Концептосфера внутреннего мира человека // Введение в когнитивную лингвистику. – Кемерово: Кузбассвузиздат, 2005. – С. 133-185.
11. Попова З.Д., Стернин И.А. Полевая модель концепта // Введение в когнитивную лингвистику. – Кемерово: Кузбассвузиздат, 2005-а. – С. 12-45.
12. Приходько А.Н. Языковое картирование мира в паттерне “концептосфера – концептополе – концептосистема” // Нова філологія. – Запоріжжя: ЗНУ, 2005. – № 1 (21). – С. 94–104.
13. Приходько А.Н. Концепт как трехмерное ментальное образование // Вісник Харківського нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна, 2006. – Вип. 726. – С. 20-25.
14. Приходько А.М., Романенко О.В. Концептосистеми: стабільність і плінність // Нова філологія. – Запоріжжя: ЗНУ, 2006. – Вип. 24. – С. 82–95.15.
15. Путій Е.С. Концептополе ‘антропологическое состояние’ (на материале немецкого языка) // Нова філологія. – Запоріжжя: ЗНУ, 2006. – Вип. 24. – С. 95–102.
16. Рудакова А.В., Стернин И.А. Концепт “быт” в русской концептосфере // Концептуальные сферы “мир” и “человек”. – Кемерово: ИПК “Графика”, 2005. – С. 14 – 29.
17. Сусов А.А., Сусов И.П. Размышления о концептах // Вісник Харківського нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна, 2006. – Вип. 726. – С. 14–20.

Проценко І.Ю.

Донецкий национальный университет

ОСОБЕННОСТИ КОННОТАТИВНОЙ ЛЕКСИКИ, ОБОЗНАЧАЮЩЕЙ РЕБЕНКА В СОВРЕМЕННОМ ИСПАНСКОМ И УКРАИНСКОМ ЯЗЫКАХ

Антропоцентристский подход к описанию языковых явлений занимает важное место в современном языкознании. Интересными в этой связи являются попытки исследовать “национальный образ внешности человека” (по словам В.М. Богуславского) [1, 3] как явления, соотносимого с историческим прошлым и настоящим того или иного народа, а также выявить тенденции его развития с учетом аспектов психологического, зрительного, оценочного восприятия. К этому вопросу обращались такие ученые, как Е. М. Вольф [4],